

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

БІЛАШ О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
юридичного факультету
(ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»)

УДК 341.1/8:378.1

**ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНЕ ПРАВО ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ**

Стаття присвячена аналізу та значенню навчальної дисципліни «державно-конфесійне право» в системі вищої юридичної освіти Західної та Центральної Європи. Досліджуючи місце та значення навчальної дисципліни «державно-конфесійне право» у системі вищої юридичної освіти країн Західної та Центральної Європи, автор робить висновки про актуальну необхідність поглибленого вивчення та засвоєння основних положень державно-конфесійного права, міжнародно-правових засад регулювання державно-конфесійних відносин, стандартів та правил, визначення правових основ реалізації громадянами права на свободу совісті та віросповідання в системі підготовки майбутніх українських правників, тим самим посилюючи правозахисну складову в українському праві.

Ключові слова: державно-конфесійне право, державно-церковні відносини, свобода совісті та віросповідання, вища освіта, юридична освіта, методика викладання навчальних дисциплін.

Статья посвящена анализу и значению учебной дисциплины «государственно-конфессиональное право» в системе высшего юридического образования Западной и Центральной Европы. Исследуя место и значение учебной дисциплины «государственно-конфессиональное право» в системе высшего юридического образования стран Западной и Центральной Европы, автор делает выводы об актуальной необходимости углубленного изучения и усвоения основных положений государственно-конфессионального права, международно-правовых основ регулирования государственно-конфессиональных отношений, стандартов и правил, определения правовых основ реализации гражданами права на свободу совести и вероисповедания в системе подготовки будущих украинских юристов, тем самым усиливая правозащитную составляющую в украинском праве.

Ключевые слова: государственно-конфессиональное право, государственно-церковные отношения, свобода совести и вероисповедания, высшее образование, юридическое образование, методика преподавания учебных дисциплин.

This article deals with the analysis of value and subject matter of ‘State and Church Law’ in higher legal education system of Western and Central Europe. By investigating place and subject matter of ‘State and Church Law’ in higher legal education system of Western and Central Europe, the author comes to conclusions about actual necessity of in-depth studying and understanding main provisions of State and Church Law, international legal aspects of governing state and church relations, standards and regulations, defining legal framework for implementing citizens’ right to freedom of conscience and religion in future Ukrainian lawyers learning system, so by this – law protection component in Ukrainian law.

Key words: State and Church Law, state and church relations, freedom of conscience and religion, higher education, legal education, methods of legal disciplines teaching.

Вступ. Сучасне українське суспільство та інтеграція української системи освіти і науки в європейський науковий простір ставить нові вимоги до процесу підготовки майбутніх правників. Реформи політичної і правової системи Української держави потребують розвитку юридичної освіти та нових неординарних підходів до підготовки майбутніх спеціалістів з правознавства, міжнародного права, міжнародних відносин, політології, соціології і т. д., таким чином наближаючись до рівня університетської освітньої системи Західної та Центральної Європи.

Постановка завдання. Реалії сьогодення потребують нових підходів та вироблення нової методики підготовки фахівців з права, розширення сфери наукової та дослідницької роботи. Актуальною проблемою для України вже довгі роки залишається стандартизація та поглиблення міжнародних аспектів юридичної освіти, завдяки якій ми б могли вийти на новий рівень науково-освітньої діяльності, це стосується і розробки навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, інших матеріалів, що спрямовані на інтеграцію вищої юридичної освіти в Європейський та світовий освітній простір. На превеликий жаль «українська система вищої юридичної освіти традиційно залишилася зорієнтованою на підготовку фахівців переважно для правоохоронних та інших органів, а не на правозахисну функцію, що відповідно позначилося на змісті юридичної освіти – навчальних планах, програмах тощо» [1, с. 277]. Ми повинні шукати шляхи, які дозволять співпрацювати на рівних з навчальними закладами Європи і тим самим подолати неспроможність конкуренції українських ВНЗ на європейському та світовому ринках освітніх послуг. Одним із них є нова для українських ВНЗ, але класична для європейського університетського простору, галузь публічного права, що також є навчальною дисципліною під назвою «державно-конфесійне право».

Результати дослідження. Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що вагомих внесок у розвиток напрямку такої галузі публічного права як державно-конфесійне право та його викладання як навчальної правової дисципліни зробили такі видатні науковці-викладачі, професори: Аксель фон Кампенхаузен, Гайнріх де Валль [2], Стефан Мукель [3], Стефан Коріот [4], Їржі Раймунд Третера [5], Пьотр Станіч [6], Ульріх Роде та ін. На жаль, огляд української наукової літератури дає підстави стверджувати, що ця тематика в Україні є малодослідженою, а навчальна правова дисципліна «державно-конфесійне право» лише починає знаходити розуміння необхідності свого включення в систему вищої юридичної освіти українських ВНЗ.

У більшості країн Західної та Центральної Європи курс «державно-конфесійне право» як навчальна дисципліна є складовою фахової підготовки фахівця з правознавства, міжнародного права, міжнародних відносин, політології, соціології. Звичайно, що назва дисципліни в залежності від країни звучить по-різному, так само відрізняються її зміст та наповнення згідно з особливостями історичних традицій та державного законодавства. Наприклад, у Німеччині та Швейцарії ця дисципліна має назву «Staatskirchenrecht», що буквально перекладається як «державно-церковне право». В Австрії більш використовується назва «Religionsrecht», або «релігійне право». Іноді використовується назва «Religionsverfassungsrecht», що буквально перекладається як «релігійне конституційне право». Дискусії з приводу, яка з цих назв є більш правильною і відповідних акцентів у викладанні в німецькомовному світі точаться вже століття [7; 8]. В університетах Великобританії також не все так однозначно, але широко використовується термін «State-Church Law» або «State and Church Law». У Франції дисципліна називається «Droit des religions», тобто «релігійне право». В Словаччині та Чехії ця дисципліна буде називатися відповідно «Konfesné právo» та «Konfesní právo», в перекладі «конфесійне право». В Польщі має назву «Prawo wyznaniowe» [6].

Цікаво, що в таких країнах як Італія та Іспанія цей предмет називається «церковним правом» (відповідно, в Італії – *Diritto ecclesiastico*, в Іспанії – *Derecho eclesiástico* або *Derecho eclesiástico del Estado*). В останньому варіанті держава вказується як законодавець церковного права [9, с. 32]. Це пов'язано, насамперед, з західноєвропейською правовою традицією розділу загального церковного права на *jus ecclesiasticum* (церковне право, що стосується церкви, незалежно від законодавця) та *jus canonicum* (канонічне право), що є темою для окремого наукового дослідження.

Виникає логічне питання, що саме треба розуміти під такою кількістю та різноманітністю назв. Аналізуючи термінологію та зміст державно-конфесійного права як науки даємо таке визначення: державно-конфесійне право – галузь публічного права, як сукупність правових норм, встановлених державним законодавством, нормативними актами міжнародного та європейського права, що регулюють правовий статус церков і релігійних організацій у державі й державно-церковні відносини в цілому. Включає у себе, серед іншого, положення конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, податкового та інших галузей права.

Щодо вимог до студентів, то в процесі вивчення дисципліни студенти повинні засвоїти систему та принципи міжнародного і національного законодавства у сфері державно-конфесійних відносин, з'ясувати поняття та основні види його джерел, зрозуміти особливості співвідношення норм державно-конфесійного права та національного законодавства країни, інших зарубіжних країн, основні міжнародні правила та критерії законотворчості у сфері державної релігійної політики та регулювання.

Засвоєння такого предмета дозволить студентіві самостійно оцінювати процеси законотворчості, реформи національного законодавства у сфері державно-конфесійних відносин щодо їх відповідності світовим тенденціям та міжнародним стандартам; прогнозувати ефективність прийняття та дії окремих законодавчих актів; формувати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства з метою приведення його у відповідність до загальноєвропейських та світових стандартів; оволодіти основними категоріями державно-конфесійного права; вміти порівнювати державно-конфесійне законодавство із міжнародним та європейським, встановлювати його подібність або відмінність з метою пошуку пріоритетних підходів до регулювання державно-конфесійних відносин; правильно тлумачити і застосовувати норми міжнародного державно-конфесійного права, самостійно поповнювати і поглиблювати свої знання; обґрунтовувати і відстоювати свою правову позицію, застосовувати здобуті знання для застосування норм законодавства у сфері свободи совісті.

Треба зазначити, що курс державно-конфесійного права за своїм змістом і наповненням постійно змінюється в залежності від змін державного законодавства у релігійній сфері. Ряд вчених пропонують у межах цього предмета розрізняти міжнародне та національне державно-конфесійне право.

Щодо змісту навчальної дисципліни, то зазвичай вона включає в себе історичний блок, що вивчає історію взаємовідносин держави та релігії, як у національному, так і міжнародному вимірах (держави та релігії в античні часи, державно-церковні відносини в період середньовіччя, новий та новітній період історії). Відповідно одним з основних блоків є вивчення конституційних засад взаємовідносин держави та релігійних організацій, міжнародного та національного законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання, освітнянської, соціальної та благодійної діяльності церков, питання оподаткування та фінансування релігійних організацій та ін. У процесі викладання та вивчення предмета з кожним роком сфера державно-конфесійного права розширюється, наприклад, наразі у багатьох європейських країнах стало актуальним питання викладання основ ісламу як релігійної дисципліни на рівні з основами римо-католицької та євангелічної віри. Вивчаються і питання проблематики, пов'язаної з впливом релігійного фактора та діяльності релігійних організацій у політичних та суспільних об'єднувачих процесах Європейського Союзу.

В європейському освітньому просторі структурні підрозділи університетів, що займаються цією тематикою, тісно співпрацюють як із законодавчими, регулюючими державними органами, так і з церковними науковими інституціями. Наприклад, у Німеччині дві найбільші християнські церкви, Римо-католицька та Євангелічна, заснували та активно підтримують діяльність Інституту державно-конфесійного права єпархій Німеччини під керівництвом професора, доктора права Ансгара Гензе (Prof. Dr. Ansgar Hense) та Інституту церковного права Євангелічної церкви в Німеччині під керівництвом професора, доктора права Ганса Міхаеля Хайніга (Prof. Dr. Hans Michael Heinig). У багатьох країнах роль церковних наукових інституцій, що досліджують церковне та державно-конфесійне право, виконують наукові товариства, як Австрійське товариство церковного права

(Відень, Австрія), Польське товариство державно-конфесійного права (Люблін, Польща), Товариство церковного права (Лондон, Великобританія), Чеське товариство церковного права (Прага, Чехія), Словацьке товариство канонічного права (Братислава, Словаччина).

Зважаючи на те, що заявлена нами тема дослідження лежить у площині лише вищої юридичної освіти, то ми не будемо торкатися відповідних структурних підрозділів і викладання курсу державно-конфесійного права та церковного права на теологічних факультетах та у вищих духовних навчальних закладах Західної та Центральної Європи.

Німецька правова школа вже багато століть залишається лідером у дослідженні цієї галузі, активно досліджуючи правову складову державно-конфесійних відносин як у Німеччині, так і на міжнародній арені. Державно-конфесійне право та державно-церковні відносини досліджують цілі структурні підрозділи юридичних факультетів таких визначених німецьких вищих навчальних закладів, як: Кельнський університет (кафедра публічного та церковного права, Інститут церковного права та церковної історії Рейну), який очолює професор, доктор права Стефан Мукель (Prof. Dr. Stefan Muckel); Мюнхенський університет ім. Людвіга-Максиміліана (кафедра публічного права (церковне право, німецьке конституційне та адміністративне право), який очолює продекан юридичного факультету, професор, доктор права Стефан Коріот (Prof. Dr. Stefan Korioth); Університет Ерлангену-Нюрнбергу (кафедра церковного, державно-конфесійного та адміністративного права, Інститут церковного права ім. Ганса Лірмана), який очолює професор, доктор права Гайнріх де Валль (Prof. Dr. Heinrich de Wall); Університет Галле-Віттембергу (кафедра публічного права, державно-конфесійного та церковного права), який очолює суддя Конституційного суду землі Саксонії-Анхальт, професор, доктор права Міхаель Герман (Prof. Dr. Michael Germann); Університет Геттінгену (кафедра публічного права (церковне та державно-конфесійне право), який очолює професор, доктор права Ганс Міхаель Хайніг (Prof. Dr. Hans Michael Heinig); Університет Бонні (кафедра публічного права, Інститут церковного права), на даний момент місце керівника є вакантним, до 2012 року кафедрі та Інституту очолював на сьогодні декан юридичного факультету Берлінського університету Гумбольдта професор, доктор права Христіан Вальдгофф (Prof. Dr. Christian Waldhoff); Університет Регенсбургу (кафедра цивільного права, німецької та європейської історії права, церковного права), який очолює професор, доктор права Мартін Льоніг (Prof. Dr. Martin Löhnig); Університет Лейпцігу (кафедра конституційного та адміністративного права, історії конституційного права та державно-конфесійного права), який очолює декан юридичного факультету, професор, доктор права Йосен Розек (Professor Dr. Jochen Rozek); Університет Тріра (кафедра публічного права, церковного права, філософії та історії конституційного права), який очолює професор, доктор права Герхард Робберс (Prof. Dr. Gerhard Robbers); Університет Тюбінгену (кафедра публічного права, адміністративного, релігійного конституційного та церковного права), який очолює професор, доктор права Міхаель Дроге (Prof. Dr. Michael Droge). До вересня 2014 року кафедру очолював професор, доктор права Карл Герман Кестнер (Prof. Dr. Karl-Hermann Kästner), який з 2009 року є іноземним членом Національної академії правових наук України; Університет Мюнстера (кафедра публічного права та адміністрації, культурного та релігійного конституційного права), який очолює професор, доктор права Гінерк Вісманн (Prof. Dr. Hinnerk Wißmann) та ін.

В Австрії найбільш відомими у цьому напрямі діяльності є Інститут філософії права, релігійного права та права культури Віденського університету, який донедавна очолював професор, доктор права Ріхард Потц (Prof. Dr. Richard Potz) та Інститут каноністики, історії європейського права та релігійного права Університет Лінцу ім. Йоганна Кеплера, директором якого є професор, доктор права Герберт Кальб (Univ. Prof. DDr. Herbert Kalb), який також є і проректором з навчальної роботи цього університету.

В системі вищої юридичної освіти Швейцарії можемо виділити юридичні факультети Університету Фрібуру (кафедра історії права та церковного права, Інститут релігійного права) (Prof. Dr. utr. René Pahud de Mortanges) та Університету Цюриху (кафедра історії права, церковного права, теорії права та приватного права), яку очолює професор, доктор права Андреас Тір (Prof. Dr. iur. Andreas Thier, M.A.).

Цікаво, що ці два університети мають спільні двомовні (німецька та французька мови) бакалаврські та магістерські програми з державно-конфесійного (релігійного) права, що дозволяє запозичити досвід та практику двох ВНЗ.

Традиційно успішними у цьому напрямі є школи Іспанії та Італії. Звичайно, окремими підрозділами представлено державно-конфесійне право в найбільшому університеті країни Університеті Комплутенсе (Мадрид), заснованому в 1499 році, Університеті Гранади (Гранада), Університеті де Деусто (Більбао), Університеті Помпеу Фабра (Барселона), Університеті Альмерії (Альмерія, Андалузія), Університеті Ла-Лагуна (Сан-Крістобаль-де-ла-Лагуна, Тенеріфе). Серед італійських університетів найбільш відомими своїми дослідженнями в галузі державно-конфесійного (церковного) права є Університет ла Сапієнца (Рим), Болонський та Флорентійський університети, Трентійський та Сієнський університети, Університет Катанії. Звичайно, що протягом багатьох століть цією тематикою безпосередньо займаються і дослідники-викладачі італійських папських університетів.

Система викладання дисципліни, яка діє у представлених європейських університетах особливо не відрізняється від української, так курс державно-конфесійного права вивчається за допомогою таких форм навчання: лекційні заняття, практичні (семінарські) заняття, самостійна робота, колоквиуми, консультації, виконання письмових робіт. Але значно відрізняються система застосування новітніх методів у навчанні, можливості мобільності та обміну студентів і викладачів, матеріально-технічна база, бібліографічні фонди.

Цікавою є думка з цього приводу М.В. Кравчука: «у навчальних закладах треба готувати фахівця енциклопедиста, що характерно для європейської освітянської традиції. Завданням ВНЗ має стати надання певного рівня освіти, а не певного рівня кваліфікації, що є у нас» [10, с. 164]. Цю тезу про необхідність вишам готувати енциклопедистів права, а практику покласти на інші установи, однією з найефективніших структур мають стати юридичні клініки, підтримують й інші науковці [11, с. 60].

Серед академічних дисциплін, що включають у себе за основу державно-конфесійне право, такі як «державно-конфесійне право і релігійна політика в європейському вимірі» (Європейський університет Віадрина, Франкфурт-на-Одері, Німеччина), «державно-конфесійне-право та церковне право» (Університет Цюриху, Швейцарія), «державно-конфесійне право Німеччини та Європейського Союзу» (Університет Геттінгену, Німеччина), «право і релігія» (Університет Зальцбургу, Австрія).

Висновок. Українська система вищої юридичної освіти має змінюватися і готувати вже сьогодні такого майбутнього випускника юридичного факультету, який є компетентним приймати рішення і здійснювати юридичні дії у точній відповідності до українського та міжнародного законодавства про свободу совісті та релігійні організації; юридично правильно кваліфікувати факти та обставини, що стосуються державно-конфесійних правовідносин; має здатність попереджати правопорушення у сфері державно-конфесійної взаємодії, виявляти та усувати причини і умови, що сприяють їх вчиненню; тлумачити різні правові акти в галузі свободи совісті з урахуванням матеріалів правозастосовчої практики; правильно і повно відображати результати професійної діяльності в юридичній та іншій документації, пов'язаній з державно-конфесійними правовідносинами.

Список використаних джерел:

1. Задояний М.Т. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні / М.Т. Задояний, І.Г. Оксьом // Публічне право : науково-практичний юридичний журнал. – 2012. – № 4. – С. 276–284.
2. Von Campenhausen, Axel Freiherr / de Wall, Heinrich, Staatskirchenrecht, 4. Aufl., München. – 2006. – XIV. – 435 s.
3. De Wall, Heinrich / Muckel, Stefan, Kirchenrecht, München. – 2009. – XLV. – 367 s.
4. Jeand'Heur, Bernd / Koriath, Stefan, Grundzüge des Staatskirchenrechts: Kurzlehrbuch. – 291 s.
5. Tretera, Jiří Rajmund : Stát a církev v České republice. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. – 2002.

6. Mezglewski, Artur. Prawo wyznaniowe / Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisz, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011. – XIX. – 321 s.
7. Heinig, Hans Michael / Walter, Christian (Hrsg.) : Staatskirchenrecht oder Religionsverfassungsrecht? Ein begriffspolitischer Grundsatzstreit. Mohr Siebeck. – 2007. – 367 s.
8. Hollerbach, Alexander. Staatskirchenrecht oder Religionsrecht?: begriffs- und problemgeschichtliche Notizen in: Kirche und Recht 3 (1997), S. 1–3.
9. Garin, Pedro Maria, Temas de Derecho eclesiástico del Estado, Universidad de Deusto, Bilbao. – 2000.
10. Кравчук М.В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої освіти / М.В. Кравчук // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 1. – С. 161–167.
11. Котуха О.С. До питання про реформування вищої юридичної освіти / О.С. Котуха // Правове регулювання економіки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні питання підготовки юристів у непрофільних вищих навчальних закладах» / М-во освіти і науки України, держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», юрид. ф-т ; [голов. ред. В.Ф. Опришко]. – Київ : КНЕУ, 2013. – № 13. – С. 57–60.

ГРИМАЛЮК П. О.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
трудового, екологічного,
земельного і аграрного права
(Прикарпатський юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.1

ПРИЧИНИ НЕЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДЕЛЕГОВАНОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано стан делегованої правотворчої діяльності на сучасному етапі розвитку України. Встановлено основні цілі та завдання такого роду діяльності. Визначено основні причини неефективного використання делегованої правотворчої діяльності в Україні. Сформовано основні напрямки її поширення та удосконалення.

Ключові слова: делегована правотворча діяльність, неефективне використання делегованої правотворчості, правова система, децентралізація.

В статье проанализировано состояние делегированной правотворческой деятельности на современном этапе развития Украины. Установлены основные цели и задачи такого рода деятельности. Определены основные причины неэффективного использования делегированной правотворческой деятельности в Украине. Сформированы основные направления ее распространения и совершенствования.

Ключевые слова: делегированная правотворческая деятельность, неэффективное использование делегированного правотворчества, правовая система, децентрализация.

